

KULTURNÍ VLASTIVĚDA – STUDIJNÍ TEXTY

PhDr. Luďka Hrabáková, Ph.D.

Liberec, 2008

OBSAH:

ÚVOD	5
Co je tedy vlastně architektura?	5
Architektonický sloh	6
1. ARCHITEKTURA ROMÁNSKÁ, ROMÁNSKÝ SLOH	6
Románské stavby u nás:.....	7
Základní znaky románské architektury.....	7
2. GOTICKÁ ARCHITEKTURA	8
Hlavní znaky gotické architektury.....	8
Stavby gotického období.....	9
Literatura:.....	11
3. RENESANCE V ARCHITEKTUŘE	12
Vývojové fáze renesance v Čechách	13
Renesanční stavby	13
Zámky a paláce	13
Další městské stavby.....	14
Hlavní znaky renesanční architektury	15
4. BAROKNÍ ARCHITEKTURA	15
Vývoj baroka u nás	15
Barokní stavby	16
Hlavní znaky barokní architektury	17
Literatura:.....	17
5. KLASICISMUS A EMPÍR V ARCHITEKTUŘE	18
Hlavní znaky klasicistní architektury.....	18
Stavby	19
Klasicismus v Liberci	20
6. HISTORISMUS - HISTORIZUJÍCÍ ARCHITEKTURA	20
Neorenesance a neobaroko v Liberci.....	21
7. ARCHITEKTURA SECESE	21
Stavby	22
Secese v Liberci a okolí	22
8. MODERNA	22
Literatura:.....	23
9. KUBISMUS	24
9.1 Obloučkový kubismus, rondokubismus, národní sloh.....	24
10. FUNKCIONALISMUS, KONSTRUKTIVISMUS	25
10.1 Novoklasicismus - Josip Plečnik.....	25
10.2 Meziválečná architektura v Liberci a okolí.....	26
11. ARCHITEKTURA DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ	27
Literatura:.....	28

Úvod

Ať už někde žijeme nebo jestliže se vydáme na cesty, navštěvujeme známá nebo dosud neznámá místa, jedním z faktorů, který na nás vedle přírodních scenérií působí nejsilněji, jsou stavby a architektonické komplexy: hrady, zámky, městské paláce, náměstí, zahrady, chrámy, kláštery apod.

Ve srovnání s jinými zeměmi lze konstatovat, že naše země má vedle přírodních krás ohromné kulturní dědictví, které ze značné části spočívá právě v architektonických památkách, které svojí kvalitou snesou srovnání s památkami v kterékoli evropské i světové lokalitě a mnohdy je i předčí. Nemusí se vždy jednat pouze o historické památky: i současná architektura se vyznačuje vysokou kvalitou a zaslouží si naši pozornost. Lze říci, že estetický zážitek z prohlídky měst je často výsledkem působení harmonického propojení starého a nového.

Nejde ovšem pouze o estetický zážitek, ale i o budování vztahu k architektuře. Měli bychom mít na paměti, že zachování architektonicky hodnotných budov v jejich původní podobě a péče o památky obecně, je součástí naší odpovědnosti ke kulturnímu dědictví a není pouze záležitostí státních nebo obecních orgánů, případně vlastníků a uživatelů památek, ale každého, kdo je s nimi v kontaktu.

Je velmi důležité, aby vztah ke kulturnímu dědictví byl v jednotlivcích pěstován již od dětství tak, aby k němu získali niterný vztah, aby si jej vážili, uměli jej ocenit, ale také za něj cítili zodpovědnost a v případě potřeby se dokázali angažovat pro jeho záchranu.

Abychom si ovšem dokázali uvědomit kouzlo architektury, uměli ji vnímat a náležitě ocenit, je třeba mít základní povědomí o typických prvcích jednotlivých architektonických období, jejich výrazových prostředcích a umět památku zařadit do určitého časového kontextu.

Ještě než se začneme zabývat poznáváním jednotlivých architektonických slohů, musíme poznamenat, že je velké množství objektů, jejichž jednoznačné přiřazení k určitému slohovému období je velmi obtížné nebo dokonce nemožné, protože charakteristické znaky určitého období nenesou, nebo nesou znaky více slohových období současně. My proto zaměříme svou pozornost pouze na reprezentativní nositele určitých slohových prvků.

Co je tedy vlastně architektura?

Architektura se liší od běžného stavitelství svou uměleckou formou. Architekturu tedy není každá stavba, ale pouze taková, která je výsledkem úsilí o propojení účelu, technických a ekonomických požadavků na stavbu, se záměry estetickými. Jinými slovy, architekturou je stavba, v níž se harmonicky propojuje účel a forma, je to osobitá stavba s výrazným výtvarným záměrem a účinkem.

Architektura je stavitelské umění, které tvoří specifickou součást každé civilizace, dokonce je jedním z jejích výrazných určujících prvků (kultura, která nemá monumentální architekturu, není považována za civilizaci, což ovšem nesnižuje její hodnotu - např. Inuité - Eskymáci) a charakteristickým prvkem jednotlivých civilizací (pyramidy, kultovní centra předkolumbovských kultur, chrámové komplexy v Indii a Kambodži apod.).

Jsou ovšem stavby, které za architekturu nepovažujeme, protože jim chybí estetický záměr (různé větrací šachty, kolektory, síla, dokonce i obytné komplexy levných bytů, apod.) Naopak až v dnešní době je například přiznávána architektonická hodnota dříve podceňovaným objektům patřícím do kategorie

průmyslových staveb: jsou to textilní továrny, cukrovary, mlýny, pekárny, cihelny apod., které dnes mnohde přestaly plnit svůj původní účel, ale přesto stojí za to je zachovat pro jejich architektonickou hodnotu a najít pro ně nové využití.

Architektonický sloh

Jedná se o vyjádření stavby vzniklé v určitém období prostřednictvím jednotících společných znaků. Jednota architektonického výrazu je dána např. půdorysem a kompozicí staveb, tvarem sloupů a jejich hlavic, štítů, portálů, kleneb, specifickým ornamentem, použitím určitých stavebních materiálů a postupů apod.

I když je architektonické vyjádření důležitým projevem slohu, není sloh omezen pouze na ně; v širším smyslu prostupuje celou kulturou a životem společnosti dané doby, koresponduje s ideologií, slovesným a výtvarným projevem, užitým uměním, hudbou, odíváním, životním stylem.

V období panování uměleckého slohu lze přes jeho plynulý vývoj vyzorovat jednotlivá stadia charakteristická vystupňováním výrazových prostředků.

- **v době rané** se výrazové prostředky teprve krystalizují, tvůrci stylu hledají rovnováhu mezi prostorem a výtvarnými požadavky stylu a její adekvátní vyjádření,
- **v době rozkvětu (vrcholné)** se dosahuje plného vyjádření a harmonie mezi konstrukcí stavby a formálními požadavky slohu,
- **v době pozdní** již tvary nevycházejí z konstrukční nutnosti, dekor převládá nad harmonií, jedná se o konečnou fázi slohu, který nemá sílu se dále vyvíjet, vyprazdňuje se a vytváří prostor pro příchod nového slohu.

V následujícím textu se vzhledem k vlastivědnému zaměření kursu přednostně zaměříme na architektonické památky Čech a Moravy.

1. Architektura románská, románský sloh

Tento sloh získal svůj název podle toho, že stavby byly stavěny římským způsobem, z kamene, případně z cihel. Tento sloh je příznačný pro stavitelství raného středověku.

Charakteristické jsou především centrální stavby, menší rotundy, jednodlné kostely podélného typu a zejména vícelodní baziliky. Stavebním materiálem jsou kamenné kvádříky. Stavby se vyznačují jednoduchostí až strohostí, masivním zdívem a silnými nosnými zdmi s malými úzkými okny, často sdruženými. Příznačná je valená klenba polokruhového tvaru podpíraná masivními sloupy a pilíři, později masivní křížová klenba.

Románský sloh u nás převládá od konce 10. stol., přibližně do roku 1230.¹

ROTUNDA: válcová stavba kruhového půdorysu často s polokruhovou apsidou, někdy s více apsidami, určená pro náboženské účely. Často je opatřena lucernou pro umístění zvonu, někdy věží.

APSIDA: polokruhový, pravoúhlý či polygonální výklenek umístěný na východní straně zejména románských kostelů. Prodloužením apsidy vzniká později presbyterium (presbytář, kněžiště), chór.

Charakteristickým půdorysným a prostorovým typem chrámu v době románské jsou podélné vícelodní baziliky, které se na naše území šíří od konce 10. století z území bývalé říše římské, zejména z Francie a Německa.

¹ HÁJEK, V. 2000, s. 20.

BAZILIKA: trojlodní nebo pětiodní stavba s vyvýšenou, bazilikálními okny osvětlenou, střední lodí na východě uzavřenou apsidou.

Vyvýšením střední lodě, v jejíchž zdech jsou umístěna bazilikální okna, získává stavba na monumentalitě a navíc je prosvětlena.² Hlavní loď je od bočních oddělena sloupy a pilíři. Na východní straně je zakončena chórem (presbyteriem) a apsidou, pod nimiž se nachází krypta. Někdy jsou apsidami zakončeny i boční lodě. Prostor je zaklenut křížovými klenbami.

CHÓR: vyvýšený prostor mezi apsidou a hlavní lodí (původně místo určené kněžím, příp. chrámovým zpěvákům).

KRYPTA: částečně pod podlahou zapuštěný prostor sloužící k pohřbívání.

V dalším vývoji baziliky došlo k vsunutí příčné chrámové lodi (transeptu) do prostoru před chórem, čímž se zvětšila kapacita chrámu. Na západním průčelí se objevují věže stejně široké jako boční lodě.

TRANSEPT: příčná chrámová loď.

Románské stavby u nás:

- Centrální stavby reprezentují v románské době u nás především rotundy. Příkladem je
 - rotunda sv. Martina s lucernou v Praze na Vyšehradě z posl. třetiny 11. stol.,
 - rotunda sv. Jiří s polokruhovou apsidou a válcovou věží na Řípu z r. 1126,
 - rotunda sv. Kříže v Praze (zač. 12. st.)
- Objevují se jednolodní kostely s apsidou na východní a věží na západní straně, ukázkou je jednolodní kostel sv. Petra v Poříčí nad Sázavou ze 3. čtvrtletí 12. st.
- Baziliky
 - např. bazilika sv. Jiří na Pražském hradě
 - kostel Nanebevzetí P. Marie v Tismicích v okr. Kolín z konce 12. stol.
- Obytné budovy: z doby románské se zachovaly některé obytné domy, ale také šlechtická sídla v podobě hradů. Zbytky románských hradů lze nalézt v Chebu, Olomouci, Přimdě, Roudnici a jinde.

Základní znaky románské architektury

Románské stavby jsou masivní, nevyznačují se dekorací, působí těžce a mají silné stěny. Stavěny jsou z cihel nebo kamenných kvádrů. V interiéru bylo zdivo opatřeno omítkou, která byla zdobena malbou zpravidla s náboženskými motivy. Prostory jsou zaklenuty křížovou klenbou.

Okna jsou malá a úzká, aby nesnižovala nosnost zdiva, často s polokruhovým horním zakončením, jejich okraje bývaly skosené. Okna se často sdružovala do podvojných nebo potrojných či víceosých otvorů s meziokenními sloupky. V hlavních průčelích, zvláště u bazilik, se vyskytovalo zdobené kruhové okno členěné kružbou, tzv. rozeta.

ROZETA (RŮŽICE): kruhové okno členěné kružbami vyskytující se v románské a gotické architektuře.

Jedním z nejvýznamnějších dekorativních prvků románského slohu jsou vstupní portály, které mají polokruhový tvar, často jsou ústupkové, s vloženými

² Pokud bazilikální okna chybí, jedná se o pseudobaziliku.

sloupky a tympanonem. V době románské se do portálu koncentrovala výzdoba objektu.

PORTÁL: architektonicky zvýrazněný vstup do budovy.

TYMPANON: plocha štítu nad portálem, průčelím stavby nebo oknem, nejčastěji trojúhelníková nebo polokruhová.

Fasáda románských budov byla často členěna ozdobnými římsami a zdobena plastickým obloučkovým vlysem.

Ve výzdobě interiérů je, kromě malby, pozornost zaměřena především na hlavice sloupů, zdobené jsou ovšem i jejich dřívky a patky.

2. Gotická architektura

Tento sloh se v českých zemích datuje léty 1230 až 1520. Jeho název je původně hanlivý - vznikl jako označení barbarského stylu pojmenovaného podle jednoho z germánských kmenů. Je plynulým pokračováním románského stavebního slohu, přičemž dochází především k nahrazení masivní křížové klenby klenbou žebrovou.

Polokruhový klenební oblouk je nahrazen obloukem hrotitým - lomeným. Tlaky klenby jsou u větších staveb zachyceny vnějším opěrným systémem obsahujícím opěrný oblouk a opěrný pilíř. Zdivo je odlehčené a okenní otvory se zvětšují, což umožňuje větší prosvětlení vnitřního prostoru staveb. Okna jsou zdobena bohatou kamennou kružbou. Stavby jsou štíhlé, důraz je kladen na vertikální linii.

Gotický stavební sloh se zrodil ve Francii v souvislosti s jejím politickým sjednocením (1130 - 1270). Tato doba je charakteristická zrodem a rozkvětem francouzských gotických katedrál.

Hlavní znaky gotické architektury

Hlavní architektonické prvky gotické architektury, za něž je považován lomený či opěrný oblouk a křížová žebrová klenba se objevovaly již v době předrománské, v islámském stavitelství a v románské architektuře. Gotické stavitelství tyto prvky však využilo specifickým způsobem k odlehčení hmoty stavby až k jejímu popření, ke sjednocení vnitřního prostoru stavby a jejímu maximálnímu prosvětlení. Oproti románskému stavebnímu stylu zdůrazňuje gotika výšku nejen u stavby samotné, ale i v jednotlivých detailech. Poměr výšky k šířce je u gotického chrámu až 3,3 : 1.

„Dá se říci, že gotické architektuře je vlastní "konstrukční funkcionalismus", který vedl k vytvoření skeletového stavebního systému, kde **každý tah je co nejpřesněji lokalizován: díky racionální konstrukci žebrových kleneb se hmotností klenby vyvolaný tlak přenáší do čtyř koutových podpor a boční tlaky zachycují opěrné pilíře** nebo jsou v případě vícelodních bazilik odváděny pomocí opěrných oblouků do vertikálních opěrných pilířů na obvodu stavby. **Odlehčené boční stěny se pak mohou otevřít širokými a vysokými okny, kterými proniká skrze barevné vitraje světlo, dodávající zejména sakrálním interiérům nadzemskou působivost. Články podpírající - pilíře, sloupky a přípory - ztrácejí na hmotnosti, jejich proporce a tím i proporce celé stavby se zeštíhlují, vertikalizují a vedou pohyb vzhůru, mimo pozemský svět.**"³

Hlavní princip gotické architektury spočívá tedy v opěrném systému, kde vodorovná síla tlaku žebrové klenby je zachycena vnějším opěrným obloukem s opěrným pilířem.

³ *Architektura gotická. Deset století architektury.* 2001, s. 13.

opěrný systém: soustava opěrných oblouků a pilířů sloužících k zachycení šikmých tlaků kleneb zejména v gotické architektuře.

Vývoj gotiky u nás lze rozdělit následovně:

1. Raná gotika (doba přemyslovská 1230 - 1306)

V tomto období je k nám gotika importována především cisterciáckým řádem z Burgundska.

2. Vrcholná gotika (doba lucemburská 1306 - 1437)

V architektuře se prosazují specifické domácí prvky: stavitelé Petr Parléř a Matyáš z Arrasu, katedrála sv. Víta v Praze, stavby vzniklé za vlády Karla IV.

3. Pozdní gotika (doba jagellonská 1437 - 1526)

V tomto období, zejména za panování Vladislava II. Jagellonského (1471 - 1516), se v architektuře začínají pozvolna objevovat renesanční prvky. Stavitelé Matěj Rejsek a Benedikt Ried z Pístova.

Stavby gotického období

• **Chrámové stavby a kláštery:**

Upevňování moci feudálů a katolické církve i vzestup náboženského cítění vedly v době gotické k mohutné výstavbě chrámových staveb: jednodlních chrámů, trojodlních i pětiodlních bazilik a především katedrál - nejcharakterističtějších staveb gotické sakrální (k náboženským účelům určené) architektury.

KATEDRÁLA: původně hlavní chrám při sídle biskupa, jako taková existovala již od raného středověku, gotika jí vtiskla specifickou podobu jako vícelodní bazilikální stavby s dvouvěžovým západním průčelím, příčnou lodí a vysokým chórem s ochozem kolem a věncem radiálních kaplí. Stavba je obklopena systémem opěrných oblouků a pilířů, které zabezpečují přenos tlaku.

Nedílnou součástí gotické sakrální stavby, ovšem zejména katedrály, je sochařská a kamenická výzdoba: **fiály, kraby, kytky a chrliče** zajišťující odvod vody ze střech a ochozů, figurální výzdoba na ostěních a tympanonech portálů. Významnou roli ve výzdobě staveb hrály sklolalby (vitráže) zasazované do vysokých oken a skel rozet.

Katedrála jako celek je podobenstvím o světě jako Božím díle a obrazem Nebeského Jeruzaléma. Do harmonie světa a všeho stvořeného patřily i zrůdy a ošklivosti, které se často objevují na fasádách a chrličích katedrál. V kontrastu k nim vynikala krása a dokonalost.

Z vynikajících gotických sakrálních staveb u nás jmenujme chrám sv. Víta na Pražském hradě, založený v r. 1344, jehož stavba byla svěřena francouzskému staviteli Matyáši z Arrasu, kterého si Karel IV. přivedl z Avignonu. Po jeho smrti jej vystřídal Petr Parléř, který realizoval stavbu farního kostela sv. Bartoloměje v Kolíně, řídil také stavbu Karlova mostu a Staroměstské mostecké věže. Na dostavbě chrámu sv. Víta se v době pozdní gotiky podílel Benedikt Ried, jež se ujal také přestavby královského paláce na Pražském hradě. Na zakázku bohatého horního města Kutné Hory byl pozván dokončit městský chrám sv. Barbory. Dále navrhl pětiodlní baziliku s věncem kaplí v ochozu bez věží, se složitou síťovou klenbou, kterou zastřešují pozdně gotické stanové střechy.

V Liberci je jediným původně gotickým kostelem arciděkanský chrám sv. Antonína Velikého na Sokolovském náměstí, který ovšem prošel barokní a následně novogotickou přestavbou.⁴

FIÁLA: zakončující zdobný prvek gotických staveb ve formě štíhlého jehlanu, na jehož hranách jsou kraby a na vrcholu kytky, tímto prvkem bývají zakončeny např. opěrné pilíře, vimperky, apod.

KRAB: ozdobný plastický kamenný prvek ve tvaru svinutého listu, který je umístěn na hranách zdobných prvků v gotickém stavitelství.

KYTKA: v gotické architektuře kamenná vrcholová ozdoba v podobě listů a poupat.

VIMPERK: štít nad portálem či oknem gotického kostela.

CHRLIČ: v gotické architektuře kamenné vyústění okapu v podobě lidské nebo zvířecí groteskní postavy.

Významnou součástí kulturního a společenského života středověké společnosti byly řeholní řády a jejich působiště - kláštery, které sloužily jako centra vzdělanosti, poskytovaly ochranu obyvatelům okolních oblastí v případě nebezpečí a často byly významnými ekonomickými jednotkami a sociálními institucemi (fungovaly při nich školy, nemocnice nebo špitály).

KLÁŠTER: uzavřená skupina budov sloužící jako působiště mužskému či ženskému řeholnímu řádu.

Ke klášteru zpravidla náležel kostel, k němuž přiléhala křížová chodba (ambit) obklopující rajský dvůr, v jehož středu bývala studna (symbolický rajský pramen života). Z křížové chodby se vstupovalo do obytné budovy pro řeholníky - konventu. Ke shromáždění řeholníků sloužila kapitulní síň, většinou nejreprezentativnější místnost kláštera. Dalšími významnými prostory byl refektář a dormitář. Součástí areálu kláštera byly i hospodářské budovy a dílny, kovárna, zahrada, atd.

Z klášterů u nás jmenujme např. cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě a ve Zlaté Koruně (okr. Český Krumlov), klášter cisterciáček Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova (okr. Brno - venkov), cisterciácký klášter v Oseku (Teplice), Anežský klášter klarisek v Praze na Starém Městě a další.

Vynikající ukázkou klášterního kostela je pětিলodní bazilika cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory s katedrálním závěrem a věncem radiálních kaplí.

KŘÍŽOVÁ CHODBA (AMBIT): zaklenutý pravoúhlý ochoz kolem rajského dvora kláštera.

RAJSKÝ DVŮR: pravoúhlý dvůr v klášteře obklopený ambitem, v jehož centru bývala studna.

KONVENT: obytná klášterní budova.

KAPITULNÍ SÍŇ: poradní prostor řádových představitelů v klášteře.

REFEKTÁŘ: klášterní jídelna.

DORMITÁŘ: společná klášterní ložnice.

⁴ Viz TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří I.* s. 8 - 9.

- **Civilní a pevnostní architektura**

Světskou feudální moc a její úlohu ve společnosti nejlépe vystihuje **stavba gotického hradu** budovaného jako nedobytná pevnost na obranu majetku a území majitele a jeho poddaných, jako symbol jeho svrchovanosti, síly a společenského postavení. Hrad je opevněné šlechtické sídlo vybudované na chráněném místě.

Ve 13. století se hrad skládal z mohutné věže, tzv. útočištné, která měla ve směru předpokládaného útoku bít (měl zajistit sklouznutí bouracího tlaku vystřelovaných balvanů) (Veveří, Vranov nad Dyjí, Mikulov). Tato věž se nazývala **begrift** (někdy též bergfrit) a původně byla přístupná pouze vstupem v prvním patře a byla opatřena chráněným ochozem (podsebitím).

BEGRIFT (dožon, nebojsa): hlavní a zároveň nejpevnější věž středověkého hradu, zpravidla válcová, poslední útočiště obránců.

Další součástí hradu byla obytná část - palác a kaple. Celý areál byl chráněn opevněním se vstupní branou a vodním příkopem s padacím mostem. (Loket, Křivoklát, Karlštejn, Kost ...). Za posledních Přemyslovců byla u nás vybudována síť královských hradů např. Křivoklát, Bezděz, Špilberk, Jindřichův Hradec a další, z šlechtických jmenujme alespoň Český Šternberk, Náchod, Lemberk, Buchlov, Cimburk, Konopiště.

Literatura

Architektura gotická. Deset století architektury. Praha: DaDa, Správa Pražského hradu 2001. ISBN 80-86161-36-6.

HÁJEK, V. *Architektura. Klíč k architektonickým slohům.* Praha: Grada Publishing 2000, s. 7-71. ISBN 80-7169-722-2.

HEROUT, J. *Jak poznávat kulturní památky.* Praha: Mladá fronta 1986.

HEROUT, J. *Slabikář návštěvníků památek.*

POJSL, M., LONDIN, V. *Dvanáct století naší architektury.* 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-163-2.

TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří I.* Liberec: Česká beseda 1992.

3. Renesance v architektuře

Renesance je umělecký sloh vzniklý v Itálii a programově se navracující k odkazu antiky (rinascita = znovuzrození), opírající se v oblasti myšlenkové o racionální myšlení a zdůrazňující nezávislost osobnosti. V Itálii zasahuje renesance období 15. a 16. století.

Do našich zemí přichází renesance opožděně (v důsledku husitských válek) z jihu - přes Moravu z Uher. První renesanční prvky u nás se tedy objevují na gotických stavbách: 1492 se objevuje renesanční portál při přestavbě zámku (tehdy ještě hradu) v Tovačově na Moravě, v roce 1493 zasazuje Benedikt Ried do severní stěny pozdně gotického Vladislavského sálu na Pražském hradě renesanční okna italského typu.

Zatímco gotika realizovala zejména sakrální stavby, renesance se zaměřuje především na stavby světského typu. Feudálové opouštějí nepřístupné a nepohodlné gotické hrady, staví zámky obklopené zahradami a městské paláce (někdy je tato změna realizována dostavbou renesančního křídla ke stávajícímu hradu, jako např. ve Frýdlantu v Čechách). Stavby se od extrémní výšky, štíhlosti a důrazu na nadpozemskou mystičnost navrací k lidským rozměrům a ke stavebním postupům antiky, především římské architektury.

První kompletně realizovanou renesanční stavbou v Čechách se stal letohrádek královny Anny - Belveder v Královské zahradě Pražského hradu (architekti Paolo della Stella, Bonifác Wohlmüt kol. r. 1535), který nechal postavit pro svou manželku Ferdinand I. Habsburský. Letohrádek je obehnan arkádami na sloupech s iónskými hlavicemi, nad nimiž je ochoz se zábradlím. Sokly sloupů i arkády jsou zdobeny kamennými reliéfy s náměty převážně z antické mytologie, patro budovy je zastřešeno střechou ve tvaru obráceného lodního kýlu. Stavba bývá pro svou lehkost a čistotu označována za perlu zaalpské renesance.⁵

Před letohrádkem byla umístěna kovová fontána podle návrhu malíře Francesca Terzia. Melodický zvuk dopadající vody se patrně stal zdrojem názvu díla Zpívající fontána.

FONTÁNA: kamenná nebo kovová ozdobná kašna s vodotryskem a někdy s několika úrovněmi přepadů vody, často doplněná sochařskou výzdobou.

Renesance v architektuře se v Čechách a na Moravě postupně přizpůsobila zdejším klimatickým podmínkám i dostupným materiálům. Plasticky opracované kamenné zdivo (bosáž) je napodobováno levnější sgrafitovou omítkou (proto se často uplatňuje typický geometrický motiv tzv. "psaníčka"). Místo nízké italské střechy mají stavby střechu strmější, což ovlivnilo především vzhled domovních štítů.

SGRAFITO: technika plošné výzdoby zpravidla fasády, při níž vzniká vzor proškrabáváním ještě vlhké světlé svrchní vrstvy omítky do již zaschlé spodní vrstvy tmavšího odstínu. Motivy mohou být figurální, geometrické nebo rostlinné.

PSANÍČKOVÉ SGRAFITO: druh nástěnné výzdoby v omítce, který opticky napodobuje plastické zkosení hran kamenných kvádrů (bosáž).

⁵ Viz *Architektura renesanční* 2001, s. 58 - 59.

Vývojové fáze renesance v Čechách

1. Jagellonská renesance (1492 - 1526)

Ve stavbách pozdní gotiky se objevují renesanční architektonické detaily.

2. Raná renesance (1526 - 1547)

Italští stavitelé u nás realizují čistou italskou renesanci, ve starších stavbách se objevují renesanční prvky: okna, portály, věže, apod.

3. Vrcholná renesance (1547 - 1580)

Italští architekti u nás vytvářejí celé kolonie, renesance se přizpůsobuje českému prostředí, projevuje se vliv francouzské renesance.

4. Pozdní renesance a manýrismus (1580 - 1620)

V architektuře se prosazuje bohatá ornamentika, projevuje se vliv nastupujícího baroka (na rozdíl od racionality důraz na emocionální působení).

MANÝRISMUS: umělecký styl propojující renesanci s raným barokem, pozdní renesance.

Renesanční stavby

Renesance u nás našla uplatnění zejména ve výstavbě staveb určených ke světským účelům: zámků, paláců, obytných domů, radnic apod.

Zámky a paláce

Místo hradů staví šlechta komfortnější **zámky**, často v podhradí původních hradů, ovšem v již otevřené krajině, která umožňovala stavbu obklopit architektonicky komponovanou zahradou. V některých případech byla realizována u původního hradu renesanční přístavba nebo jeho přestavba na zámek (Jindřichův Hradec, Horšovský Týn, Přerov nad Labem, zámek v Bechyni, hrad a zámek Grabštejn, hrad a zámek Lemberk).

Renesanční zámky byly stavěny podle italského vzoru zpravidla na pravoúhlém (čtvercovém) půdorysu, se čtyřmi křídly uzavíracími nádvoří, do něhož jsou ze tří nebo čtyř stran situovány arkády jednotlivých podlaží. Z arkádových chodeb jsou pak přístupné jednotlivé místnosti zámku. Např. zámek Moravský Krumlov (okr. Znojmo), zámek Opočno (okr. Rychnov nad Kněžnou), zámek Bučovice (okr. Vyškov), zámek Litomyšl (okr. Svitavy), zámek Velké Losiny (okr. Šumperk).

ARKÁDA: řada oblouků nesených sloupy nebo pilíři, typický architektonický prvek renesance.

Zámky mají často štíhlé hranolové (Hrubý Rohozec, Moravský Krumlov) šestiboké nebo osmiboké věže s okny a ochozem (Frýdlant v Č., Tovačov na Moravě, Velké Losiny). Na stavbách zámků, ale i městských budov se často objevují stupňovité kamenné nosníky - krakorce. Také zámek v Liberci postavený Rederny (1582 - 1587), který ovšem prošel řadou dostaveb, byl založen jako jednoduchá renesanční stavba.⁶

KRAKOREC: kamenný nosník, často odstupňovaný.

⁶ Viz Technik, Svatopluk. Liberecké domy hovoří II., s. 6 - 7.

Zámky jsou obklopeny **zahradami**, přísně geometricky organizovanými, rozdělenými cestičkami a přesně stříhanými živými ploty a ornamentálními záhony, doplněnými zahradní architekturou, letohrádky, míčovny, jízdárnami či oranžériemi (skleníky, v nichž jsou pěstovány cizokrajné rostliny). Z těchto staveb jmenujme alespoň Letohrádek Hvězda ve stejnomenné oboře v Praze 6 - Dolní Liboci, který nechal postavit arcivévoda Ferdinand II. Tyrolský (1556 - 60) a Míčovnu Pražského hradu situovanou v Královské zahradě, kterou nechal postavit císař Maxmilián II. (1567 - 1569, arch. Bonifác Wohlmut).

Obdobnou architektonickou stavbu jako zámek míval **městský palác**, který sloužil jako příbytek šlechtice při jeho pobytu v metropoli. Byl ovšem prostorově limitován (např. Schwarzenberský palác na Hradčanském náměstí v Praze, Ungelt - palác Granovských na Starém městě v Praze, Martinický palác na Hradčanském náměstí v Praze, nebo palác Václava Edelmana v Olomouci).

Další městské stavby

V renesanci se proměňuje i architektura měst: v jejich opevnění vznikají nové brány (např. Strážnice na Moravě, Černá věž v Českých Budějovicích, Valdická brána v Jičíně, Pardubice) a renesanční zvonice, zejména ovšem radnice, často s vysokými věžemi s ochozem, které podtrhovaly význam městské samosprávy a měšťanstva (Novoměstská radnice v Praze, radnice ve Volyni, v Litoměřicích, v Nymburku).

Také již neexistující stará radnice v Liberci, tvořící po tři století dominantu města, byla postavena v renesančním stylu v letech 1599 - 1603 (ital. architekt Spazio z Lanza). Kopie její věže se stala součástí budovy Severočeského muzea, kamenné obelisky ze štítů byly umístěny na budově spořitelny.⁷

Domovní štíty měšťanských domů, které se uplatnily zejména ve vrcholné a pozdní renesanci, jsou významným prvkem renesanční architektury. Zpravidla jsou bohatě členěné a zdobené, např. obloučky (vlastovčí ocasy), piniovými šiškami, římsami apod. Střechy jsou často kryty atikou, zdí předstírající neexistující patro domu.

ATIKA: nízká zeď kryjící střechu, často zdobená dekorem nebo sochařskou výzdobou. V renesanci tvořila falešné patro, často se slepými okny, k umocnění dojmu ze stavby a jejímu optickému zvýšení.

Fasáda domů v renesanci je ve srovnání s gotikou plochá, často zdobená sgrafitovou technikou, nejen s geometrickými, ale i ornamentálními a figurálními motivy (např. domy ve Slavonicích nebo Dům U Minuty na Staroměstském náměstí v Praze). Z fasády vystupují arkýře (objevující se již v gotice), často nárožní, spočívající na konstrukci z krakorců. Součástí architektury domů na náměstích bývají klenutá podloubí.

ARKÝŘ: krytý balkon vystupující z profilu stavby.

PODLOUBÍ: klenutá chodba v přízemí hlavního průčelí domu, otevřená do veřejného prostranství řadou oblouků na podporách.

Okna staveb jsou nejčastěji pravoúhlá, obklopená dekorativním orámováním (šambránou), zpravidla sdružená. Obvyklým zdobným prvkem jsou balustrády.

BALUSTRÁDA: zábradlí provedené z kamenných prvků podobajících se hracím kuželkám. Lemuje schodiště, atiky, balkóny, ochozy apod.

⁷ Viz TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří I.* Liberec: Česká beseda 1992, s. 5.

Portály jsou obloukové i pravoúhlé, setkáváme se na nich s prvky antické architektury, zpravidla je opticky zdůrazněno kvádrování a hlavní klenák. Častým dekorem je pylon (obelisk).

KVÁDROVÁNÍ: povrchová úprava omítky napodobující zdivo z kvádrů.

KLENÁK: klínově přitesaný kámen klenbového oblouku.

PYLON (OBELISK): štíhlý komolý jehlan s obdélníkovou základnou, původně útvar egyptské architektury, výzdobný prvek v renesanci, baroku i klasicismu.

Hlavní znaky renesanční architektury

Věže staveb (zejména zámků) jsou štíhlé, šesti nebo osmiboké, často vybavené arkádovým ochozem a sdruženými okny. Renesanční architektura klade důraz na vyváženost, uměřenost, úměrnou velikost i uměřené množství dekorativních prvků. K jejím typickým výrazovým prostředkům patří využívání prvků antické architektury, arkád, dvojítych sdružených oken, v našem prostředí zdobení omítek sgrafitovou technikou a členité domovní štíty.

4. Barokní architektura

Baroko jako umělecký směr vzniká v Itálii. Na rozdíl od elegantní, uměřené a vyvážené renesance, která v architektuře upřednostňuje pravidelné geometrické tvary, **baroko zdůrazňuje ovály, křivky, plasticky zvlněné povrchy**. Zatímco renesance je spíše klidná až statická, baroko se dává do pohybu, naplňuje architekturu dynamikou, bohatstvím tvarů, neklidem, emocionalitou, množstvím křivek, monumentálností, okázalostí a využívá optických efektů s důrazem na vnější dojem až divadelní účinek. Významnou součástí staveb jsou práce sochařů i malířů (pokračováním stavebního prostoru je iluzivní malba) stejně jako plastická štukatérská výzdoba uplatňující se jak v interiéru, tak v exteriéru.

Stěny staveb, v renesanci rovné, jsou zejména ve vrcholném baroku různě zprohýbány a zakřiveny, čímž je stavba dynamizována. Převládajícím stavebním materiálem v baroku jsou cihly, uplatňuje se štukatérská výzdoba a umělý mramor.

ŠTUK: omítka (nejčastěji ze sádry nebo mramorové moučky) sloužící k modelování plastické výzdoby = ŠTUKATURY, rozšířené zejména v baroku.

Vývoj baroka u nás

1. Rané baroko (1600 - 1690)

je nazýváno též klasicizující barok a k renesanci má blízko hlavně přísností a jednoduchostí. Vnější výraz ovšem již dospěl k důrazu na monumentálnost. **Typické pro fasády jsou sloupy a pilíře propojující na výšku dvě i více podlaží stavby** (vysoký řád), (např. Černínský palác v Praze, arch. Francesco Caratti 1668 - 1677 nebo Klementinum v Praze, arch. Carlo Lurago 1653 - 1660, zámek Trója v Praze 7 - arch. Jean Baptiste Mathey 1678 - 1703).

2. Vrcholné baroko (1690 - 1740)

je dynamické, klade důraz na vnější efekt a na ornament. Z jeho představitelů u nás jmenujme Kryštofa Dientzenhofera a jeho syna Kiliána Ignáce Dientzenhofera, Jana Blažeje Santiniho-Aichla, Giovanniho Battistu Alliprandiho a Františka Maxmiliána Kaňku.

Dynamické baroko u nás reprezentuje např. kostel sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, arch. Giovanni Domenico Orsi, Kryštof a Kilián Ignác

Dientzenhoferové, 1674 - 1755, kostel sv. Markéty v Praze 6 Břevnově, který navrhovali arch. K. a K. I. Dientzenhoferové 1708 - 1712, kostel Nejsvětější Trojice a špitál v Kuksu, arch. Giovanni Battista Alliprandi 1696 - 1720.

Domovní štíty a portály se vyznačují bohatstvím tvarů a plasticky se vzdouvajícími plochami. Klenby jsou často zaklenuty kupolí, typickým dekorativním prvkem jsou voluty.

KUPOLE (KOPULE, BÁŇ): klenba vytvořená na kruhovém nebo eliptickém půdorysu ve tvaru polokoule nebo kulové úseče.

VOLUTA: spirálový závit uplatňující se jako výzdobný motiv zejména v barokní architektuře.

V první čtvrtině 18. stol. se objevuje zároveň s dynamickým barokem tzv. **gotizující barok** (barokní gotika), jehož představitelem je především J. B. Santini, který začleňuje některé gotické prvky (především lomený oblouk) do barokní architektury (poutní kaple sv. Jana Nepomuckého za Zelené Hoře ve Žďáru nad Sázavou arch. J. B. Santini 1719 - 1722, klášter v Kladrubech arch. J. B. Santini 1719 - 1722).

3. Pozdní baroko - rokoko (1740 - 1780)

není samostatným architektonickým slohem - uplatňuje se více v interiéru, na barokních stavbách je umocněn důraz na dekorativnost (až přezdobenost). V ornamentice je využívána mušle, nepravidelný hřebínkový ornament, který dal stylu název (rokaj), boltec a mřížka (palác Golz-Kinských v Praze, arch. Anselmo Lurago).

ROKAJ (mušle): stylizovaná lastura, asymetrický dekorativní motiv typický pro rokoko.

BOLTEC: prvek barokní výzdoby, který tvarem připomíná ušní boltec.

Barokní stavby

• církevní stavby

Nejtypičtějším projevem barokní architektury jsou církevní stavby, především kostely a kláštery. Často dochází k rekonstrukci a přestavbě gotických chrámů ve stylu vrcholného baroka.

V Liberci reprezentuje barokní stavitelství jednolodní chrám sv. Kříže s průčelím o dvou věžích architekta J. J. Kuntze z let 1753 - 1756, dále kostel sv. Jana Křtitele v Rochlici s jedinou věží nad západním průčelím a kostel Nejsvětější Trojice ve Vratislavicích nad Nisou. V blízkosti Liberce je to dřevěný kostel sv. Kryštofa v Kryštofově údolí, chrám sv. Vavřince Jana Lukáše Hildebrandta v Jablonném v Podještědí a především kostel Navštívení panny Marie v Hejnici architektů Marcantonia Canevale (1692 - 1698) a Tomáše Haffeneckera (1722 - 1729) spojený s areálem františkánského kláštera.

Kromě kostelů se v barokní architektuře objevují morové a mariánské sloupy vztyčované na náměstích, často jako sochařské kompozice (např. sloup Nejsvětější Trojice v Olomouci zapsaný na seznam kulturních památek UNESCO) a na venkově boží muka.

• zámky

V baroku se proměňuje původně uzavřený pravouhlý půdorys renesančních zámků. Rozevírá se do tvaru písmene **U**, původně uzavřený dvůr se mění v tzv. čestný dvůr a zvětšuje se stavbami hospodářských budov. Příkladem je zámek v Mnichově Hradišti (arch. Marcantonio Canevale 1697 - 1703) nebo zámek ve Slavkově u Brna (arch. Domenico Martinelli 1691 - 1705). Zámky jsou obklopeny zahradami

umístěnými v ose zámku s důrazem na efektní průhledy, jejich součástmi jsou zahradní stavby, fontány, jezírka, plastiky, lodžie, aleje apod. (např. Valdštejnská zahrada v Praze).

ČESTNÝ DVŮR: prostranství barokních zámků vymezené hlavní budovou a křídly (hospodářskými budovami), vpředu se vstupní bránou.

Hlavní znaky barokní architektury

Fasády se vyznačují monumentálností, uplatňuje se v nich vysoký řád, jsou plastické a zdůrazňují osovou souměrnost. Výzdoba se soustřeďuje v architektonicky zdůrazněném portálu (mnohdy opatřeném sochařskou výzdobou).

Často se na fasádách střídají trojúhelníková a půlkruhová nadokenní pole (frontony), klenby jsou valené, plocha klenby v interiéru je zpravidla pokryta bohatou štukovou výzdobou a velkolepými freskovými malbami. Typickým dekorem je voluta, páska, mřížka, mušle nebo boltec.

Pro barokní stavby je typická mansardová střecha, věže bývají zakončeny zvonovou nebo cibulovou bání.

FRONTON: trojúhelníkový či obloukový štít nad portálem nebo oknem.

MANSARDOVÁ STŘECHA: nasazení střechy na jinou nižší střechu.

Literatura

Architektura barokní. Deset století architektury. Praha: DaDa, Správa Pražského hradu 2002. ISBN 80-86161-38-2.

HÁJEK, V. *Architektura. Klíč k architektonickým slohům.* Praha: Grada Publishing 2000, s. 74-133. ISBN 80-7169-722-2.

HEROUT, J. *Jak poznávat kulturní památky.* Praha: Mladá fronta 1986.

POJSL, M., LONDIN, V. *Dvanáct století naší architektury.* 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-163-2.

KROPÁČEK, J. *Severní Čechy. Krajina, historie, umělecké památky.* Praha: Panorama 1981.

TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří I.* Liberec: Česká beseda 1992

5. Klasicismus a empír v architektuře

Na konci 18. století přestává baroko jako umělecký a architektonický styl odpovídat dobové atmosféře života a je nahrazeno **klasicismem**, odpovídajícím v té době nastupujícímu racionalismu a osvícenství.

Název klasicismu je odvozen z antiky: ve starém Římě byli občané v určité době podle společenského postavení rozděleni do sedmi tříd, přičemž nejvyšší úřady byly v rukou "klasiků", tedy lidí nejvznešenějších, nejbohatších a nejváženějších, jimž byly připisovány nejvyšší ctnosti. Tato třída měla být vzorem pro ostatní.

Klasicismus se objevuje ve Francii již v 17. st. – zde také pojem klasický dostává význam "dokonalý, vyvážený, vzorový" apod. Pro zrod klasicismu byly zejména ve Francii vhodné podmínky: byla silným, centralizovaným státem, panovník měl neomezenou moc. Tento systém je označován jako absolutní monarchie a panovnický dvůr v něm diktuje tón nejen v politice, ale i v umění a životním stylu vyšších vrstev společnosti. **Klasicismus je spojován s nadvládou rozumu, je ohlasem dobového filosofického racionalismu, podle něhož je krásné to, co je rozumné a pravdivé, co je v souladu s lidským rozumem.**

Od poloviny 18. st. se šíří nová vlna zájmu o památky řecké a římské kultury. V roce 1748 byla podnícena zahájením vykopávek na místě dvou římských měst Herculanea a Pompejí pohřbených v r. 79 n. l. pod vrstvou lávy z Vesuvu. Z následných světoznámých objevů v těchto lokalitách pak pramenila móda i inspirace návratu k antice charakteristická pro klasicismus.

V našich zemích odpovídá doba klasicismu vládě Josefa II., kdy byly rušeny kláštery, kostely a klášterní objekty byly často přestavované na kasárna nebo nemocnice. Starší barokní objekty tedy získávají rekonstrukci klasicistní vzhled.

Stavební činnost v této době slouží rozvoji měst a průmyslu: vznikají divadla, školy, akademie, pomníky, knihovny, lázeňské komplexy, nájemní domy, ale také železniční a průmyslové stavby.

V rámci klasicismu se také setkáváme s pojmem **empír**, což je styl vzniklý po roce 1804, kdy se Napoleon Bonaparte stal císařem. Jeho název je odvozen od francouzského empire = císařství. Empír lze vnímat jako jeden z projevů klasicistního stylu.

Hlavní znaky klasicistní architektury

Ve srovnání s emocionálním barokem klade klasicismus důraz na racionalitu, prostotu až výrazovou strohost, uměřenost, normativnost, přísnost. Podstatná část architektonických prvků je převzata z architektury starého Řecka a Říma (hlavice sloupů, motiv triumfálního oblouku, trojúhelníkové štíty, reliéfní výzdoba tympanonů nad portály). Pro architekturu klasicismu je kromě inspirace antikou typická určitá uniformita daná dodržováním jednotných a přísných stavebních zásad.

Díky inspiraci Napoleonovými vojenskými taženími využívá empír prvky architektury starověkého Egypta (motiv sfingy, obelisk, atd.), ale i motivů ze starověké Mezopotámie.

Na rozdíl od baroka se fasády staveb napřimují, zbavují se zakřivených ploch, jsou méně plastické, křivky jsou nahrazovány přímkami. Oblíbeným dekorativním prvkem jsou medailony, často se stylizovanými profily, znamení či monogramy zasazené do rostlinných věnců, stylizované rostlinné ratolesti a ozdobné větve (festony), rámování oken do svislých pruhů, antické vázy, svazky prutů, motiv božího oka, apod. **Nejčastějším klasicistním motivem je motiv slunce** se soustřednými

paprsky, přímými nebo rotujícími, jenž se objevuje také v polovičním provedení na fasádách, mřížích, oknech a dřevěných vratech.

MEDAILON: oválný rám, v němž je umístěna reliéfní podobizna z profilu, často se uplatňující na klasicistních fasádách.

FESTON: výzdobný motiv v podobě rostlinného závěsu z květů, listoví nebo plodů propletený stuhou. Oblíbený v renesanci, baroku a zejména v klasicismu.

BOŽÍ OKO: otevřené lidské oko uprostřed trojúhelníka. Symbol boží trojjedinosti, bdělosti a vševidoucnosti rozšířený na klasicistních domovních štítech a portálech.

Stavby

Do klasicistních staveb v Čechách investuje osvěcenský stát. Jedná se např. o tereziánskou přestavbu Pražského hradu, vznikají také **vojenské pevnosti** jako Terezín (1780 - 1790), Josefov (1780 - 1785) nebo Olomouc (1850 - 1886).

V klasicistním stavitelství se angažuje také šlechta; např. **zámek Kačina** na Kolínsku (stavebník hrabě Chotek 1789 - 1851) s monumentální sloupovou předsíní, nebo vila Kinských (stavebník Rudolf kníže Kinský 1827 - 1831) v Praze na Malé Straně. Ukázkou architektury pro veřejné účely je budova původně Nosticova, poté Stavovského, dnes **Tylova divadla** v Praze v Železné ul. (arch. Anton Haffenecker 1781 - 1783).

Zcela výjimečně se v této době objevují novostavby kostelů, jako např. **Kostel sv. Kříže** v Praze Na Příkopě (arch. Georg Fischer 1819 - 1823), nebo kostel Vzkříšení Páně (arch. J.F. Hetzendorf 1786 - 1786) ve Slavkově u Brna.

Dochází také ke klasicistním přestavbám starších objektů, např. přestavbou barokního kláštera vzniká klasicistní celnice, dnes **dům u Hybernů** na Náměstí Republiky v Praze, jedna z nejtypičtějších empírových staveb u nás.

Ke klasicismu patří též zřizování veřejných parků (např. Stromovka v Praze) a zámeckých parků. Příkladem jsou **parky v oblasti lednicko-valtické**, dnes zapsané na seznam kulturního dědictví UNESCO, doplněné množstvím klasicistních i romantických stavebních objektů (stavitelé Liechtensteinové 1794 - 1898). Styl zahrad se v klasicismu mění: namísto přísně střížených záhonů a přesného geometrického rozvržení francouzských parků se prosazuje anglický park využívající přirozený vzhled parku; objevují se malebné skupiny dřevin, vodní plochy a volné travnaté louky.

Dochází také k bouřlivému rozvoji **lázeňských měst a komplexů**, příkladem jsou Karlovy Vary a Mariánské a Františkovy Lázně.

Ve městech dochází vzhledem k rozvoji průmyslu a nárůstu obyvatelstva k růstu nových čtvrtí: ruší se zastaralá opevnění, bourají se hradby, vznikají široké okružní ulice na obvodech měst. Objevuje se nový stavební typ tzv. nájemního domu zvaného "činžák", jehož dispozice má pavlačový charakter. Pavlač je chodba otevřená do dvora, z níž jsou přístupné jednotlivé byty, se společnými záchody na konci pavlače. Nejstarší nájemní dům v Praze je původně šlechtický **palác Platýz** na Národní třídě v Praze přestavěný do klasicistní podoby (arch. Hausknecht 1813 - 1847).

Rozvoji průmyslu odpovídá i rozvoj dopravy, proto se klasicismus projevuje také ve stavbách mostů, železničních mostů a nádraží. Příkladem je **Masarykovo nádraží** v Praze v Hybernské ulici č. 13 (1843 - 1845), které má již neorenesanční prvky.

Klasicismus v Liberci

V Liberci najdeme několik pozoruhodných klasicistních staveb, jmenujme především restauraci **Zlatý beránek** na Sokolovském náměstí č. 305 (asi 1790), na níž je pozoruhodný zejména profilovaný štít ukončený vázou na vrcholu a obelisky po stranách. Dále **Bergrův dům** (ul. 8. března, původně Panská č. 15 z r. 1791) a zejména **Appeltův dům** na Sokolovském náměstí čp. 264 vyznačující se hlavní římsou s balustrádou a kamennými vázami (arch. Josef a Karel Kuntze 1793 - 4), dnes sídlo průmyslové školy stavební.

Zmiňme také **Krausův dům** na nám. E. Beneše č.14 při ústí do Pražské ul. (arch. A. Arnold 1798), jehož průčelí vyniká bohatým štukovým zdobením z rostlinných motivů a festonů, je členěno římsami a doplněno štítem s kamennou vázou. Za pozornost jistě stojí také **Dům u zeleného stromu** v dolní části Moskevské ulice č. 131 (K. Kuntze 1787) s kamenným portálem, barokními dveřmi a domovním znamením zeleného stromu.

6. Historismus - historizující architektura

Od poloviny 19. století dochází k velkému stěhování obyvatel venkova do měst, jejichž populace se několikanásobně zvětšuje. Stavební činnost ve městech se tedy zaměřuje na bytovou výstavbu a veřejné stavby: divadla, muzea, knihovny, galerie a koncertní sítě apod.

Klasicismus svou přísností a konzervatismem již neodpovídá tempu společenského rozvoje. Šířícímu se myšlenkovému hnutí - romantismu - a snaze evropských národů nalézt svou kulturní svébytnost a kořeny národní existence odpovídá **historismus** (často v podobě **romantického historismu**), vyznačující se prosazováním historických prvků a stavebních postupů předchozích architektonických slohů.

Zejména šlechta ztrácející politický vliv v této době financuje romantické stavby inspirující se středověkou architekturou, ve kterých se odráží její nostalgie po dávné slávě. Tak byl postaven **zámek v Hluboké nad Vltavou** (arch. Franz Beer, Damasius Deworezky v letech 1841 - 1861 pro knížecí rod Schwarzenberků) ve stylu tudorské gotiky nebo **Hrádek u Nechanic** (arch. Karl Fischer 1839 - 1854, stavebník hrabě Harrach) ve stejném stylu. Podobně romantický vzhled získal **zámek v Lednici** na Moravě (arch. Georg Wingenmüller, Johann Heidrich 1842 - 1858, stavebník knížata Liechtensteinové), v blízkosti Liberce pak **zámek Sychrov** postavený ve stylu pozdní gotiky s jižní hranolovou věží (arch. Bernhard Grueber, Josef Pruvot 1847 - 1862, stavebník knížata Rohanové). Zasluhou romantismu se zvýšil zájem o historické stavby, jejich údržbu a restaurování.

V této době také dochází k dostavbám gotických chrámů nebo jejich regotizaci v **novogotickém** nebo **pseudogotickém stylu**. Tak byla v roce 1861 zahájena ve stylu vrcholné gotiky **dostavba katedrály sv. Víta** na Pražském hradě (arch. Josef Mocker, Kamil Hilbert) probíhající až do r. 1929. V Liberci byl takto v letech 1880 - 1882 regotizován **kostel sv. Antonína Velikého** na Sokolovském náměstí. Na jižní straně Náměstí E. Beneše se pak nachází novogotický **Hlasivcův dům** (čp. 1/III.) při ústí náměstí do Moskevské ulice. Romantickou napodobeninou středověkého hradu v duchu romantismu je **Liberecká výšina** (1900 - 1901), v Ruprechticích se pak nachází novogotický **kostel sv. Antonína Paduánského**.

Středověké stavební prvky se mohly vhodně uplatnit na zámeckých objektech a církevních stavbách, ovšem pro veřejné stavby zpravidla nebyly vhodné. Dochází

tedy k návratu ke stavebním postupům renesance v podobě **novorenesance** (neorenesance, pseudorenesance), která proniká do Čech z Francie přes Vídeň.

Novorenesance je v Praze reprezentována především stavbou **Národního divadla** (arch. Josef Zítek, Josef Schulz 1866 - 1883). Stavba je inspirována benátskou renesancí, ovšem originálně přizpůsobenou pražským podmínkám, je uměřeně reprezentativní a slavnostní. Z novorenesančních staveb v Praze jmenujme ještě alespoň **Národní muzeum** (arch. Josef Schulz 1883 - 1890) a **Rudolfinum** (arch. J. Zítek, J. Schulz 1874 - 1885).

Neorenesance a neobaroko v Liberci

Novorenesanční podobu má v Liberci řada staveb, což souvisí s jeho stavebním rozvojem ve druhé pol. 19. stol. Příkladem je budova, v níž dnes sídlí **Oblastní galerie**, která byla přestavěna z popudu Johanna Liebiga ml. v letech 1871 - 72 po vzoru italských renesančních paláců (arch. G. Sachers).

Pozornost zaslouží především **budova divadla F. X. Šaldy** (arch. Fellner a Helmer, 1881 - 1883), **budova České spořitelny** ve Felberově ulici, na jejíž atice jsou umístěny obelisky pocházející ze staré radnice, **budova nové radnice** (arch. Neumann 1888 - 1891) a **budova Severočeského muzea** (arch. Bedřich Ohmann 1897 - 1898). V případě této stavby ovšem můžeme hovořit spíše o **eklekticismu** kombinujícím celou řadu historizujících motivů, zahrnujících např. repliku věže ze zbořené renesanční staré liberecké radnice nebo repliku libereckého měšťanského domu.

EKLEKTICISMUS: architektonický styl založený na kombinaci řady prvků z různých, zpravidla historických slohů.

Pozoruhodnou stavbou v duchu neorenesance s náznakem secese jsou **liberecké městské lázně** (arch. P. P. Brang 1901 - 1902).

Kromě neorenesance se v historismu setkáváme také s **neobarokním stylem**, který se uplatňuje zejména na fasádách městských paláců, např. Strakovy akademie na Malé Straně v Praze, v níž dnes sídlí předsednictvo vlády (arch. Václav Roštlapil 1892 - 1897). Neobaroko v Liberci reprezentuje kostel **sv. Máří Magdaleny** (1911) v Jungmannově ulici, neorokokový interiér bychom v Liberci našli v kavárně Pošta na náměstí E. Beneše.

7. Architektura secese

Na přelomu 19. a 20. století vzniká jako protest proti historismu a mnohdy bezduchému využívání historizujících slohů nový umělecký směr - secese (z lat. secessio - ústup, odchod, roztržka).

Secesní architektura je příznačná bohatou ornamentální výzdobou, především rostlinným dekorem: na fasádách i v interiérech se uplatňují stonky, květy, listoví, jako dekorativní prvek jsou využívány i lidské figury a tváře, vlající drapérie, stupy a zalomené křivky. V secesi se hojně využívá ornamentální zpracování kovů, časté je využití leptaného skla, dekorativních skleněných ploch sestavených z různobarevných částí (vitráže), ale i keramiky, emailu, mozaiky, štuku apod.

Vnějšímu vzhledu stavby odpovídají i drobné stavební detaily a doplňky: balkónová zábradlí, rámy oken, kliky, osvětlovací tělesa apod. stejně jako stylové vybavení interiéru. Právě secese dala příležitost k rozvinutí a uplatnění celé řady uměleckých řemesel.

Stavby

Jednou z nejtypičtějších staveb postavených v secesním stylu je **Obecní dům** na Náměstí republiky v Praze (arch. A. Balšánek, O. Polívka, 1906 - 1911), dále uveďme **Peterkův dům** na Václavském náměstí č. 12 v Praze (arch. J. Kotěra 1899 - 1900), **Vinohradské divadlo** (arch. A. Čenský 1905 - 1907) nebo **budovu Hlavního (dříve Wilsonova) nádraží v Praze** (arch. J. Fanta 1901 - 1909).

Secesní architektura se obrací také k inspiraci lidovým stavitelstvím, zejména v dílech arch. Dušana Jurkoviče, jedná se např. o lázeňské domy v Luhačovicích (1902), nebo objekty na Pustevnách na Radhošti (1897).

Secese v Liberci a okolí

Za první secesní stavbu v Liberci je považována tzv. **Herzigova vila** na Husově tř. v sousedství areálu nemocnice z r. 1906. Ovšem již dříve se v Liberci objevují stavby nesoucí secesní prvky, např. budova **Obchodní a živnostenské komory** na Masarykově třídě (v sousedství Severočeského muzea, dnes dětská poliklinika) z let 1898 - 1900. Také **restaurace Lidové sady** (arch. J. Schmeissner 1900 - 1901) s typickou věží - rozhlednou vysokou 32 metrů, nese prvky doznívajícího romantismu i nastupující secese.

Prvky secese nesou i novorenesanční městské lázně stejně jako romantický **Liebigův zámeček** na Jablonecké ulici ve své třípodlažní části (arch. Schmeissner 1904). Ukázkou vytríbené secesní architektury je také **Grandhotel Zlatý lev** v Gutenbergově ulici (A. Worf 1904) typický bohatou štukovou výzdobou využívající lvích těl, hlav a rostlinných motivů.

Grandhotel Praha na náměstí E. Beneše (býv. hotel Schienhof, arch. R. Hemmerich 1904) reprezentuje méně dekorativní a spíše geometrizující secesní styl blízký se moderně. Na závěr uveďme ještě secesní **kostelík Matky Boží U obrázku** situovaný nad Ruprechticemi (M. Kühn a H. Fanta 1907) postavený na kruhovém půdorysu.

Zejména sousední **Jablonec nad Nisou**, který na počátku 20. století zažil neobyčejný rozmach díky úspěšnému exportu bižuterie do celého světa, se může chlubit řadou secesních staveb, zejména soukromých vil. Secesi zde ovšem reprezentuje především **kostel Povýšení Svatého Kříže** (arch. Josef Zasche 1902) a uměřeně reprezentativní budova **městského divadla** projektovaná ateliérem Fellner a Helmer z let 1906 - 1907. Další secesní divadlo bychom našli v Mladé Boleslavi (arch. Antonín Hercík, 1909).

8. Moderna

Současně se secesí se v architektuře prosazuje směr nazývaný moderna, který se výrazově osvobozuje jak od historizujících prvků, tak od přemíry dekorativních detailů, jimiž se často vyznačuje secese. Stavby jsou prosté, průčelí hladká, bez ozdob, důraz je kladen na konstrukci staveb, harmonii proporcí, působení použitých materiálů a povrchů.

Stavbou reprezentující tento styl je např. **Muzeum v Hradci Králové** (arch. Jan Kotěra 1906 - 1912), nebo vlastní vila arch. Kotěry v Praze (1908 - 1909). Jan Kotěra navrhoval také **Národní dům v Prostějově** (1905), Otakar Novotný navrhl v tomto stylu Štencův dům v Praze na Starém městě. Vynikající ukázkou pozdně secesní budovy s výraznými znaky moderny v Liberci je **krematorium** (arch. R. Bitzan 1915 - 1917).

Moderna svou redukcí dekorativních prvků a důrazem na konstrukci a materiál staveb předznamenala nástup dalších významných uměleckých a architektonických proudů 20. století.

Literatura

- DIVIŠ, M. *Nástin vývoje architektury v českých zemích*. Praha: Grafoprint Plus 1999.
- HÁJEK, V. *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha: Grada Publishing 2000, s. 74-133. ISBN 80-7169-722-2.
- HEROUT, J. *Jak poznávat kulturní památky*. Praha: Mladá fronta 1986.
- POJSL, M., LONDIN, V. *Dvanáct století naší architektury*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-163-2.
- TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří I*. Liberec: Česká beseda 1992
- ZATLOUKAL, P. *Architektura 19. století*. Praha: DaDa, Správa Pražského hradu 2001. ISBN 80-86161-39-0.

9. Kubismus

Po roce 1910 se v české architektuře objevuje nový styl, polemizující s dosud vládnoucí secesí a modernou. Klíčovou roli v jeho nástupu sehráli mladí čeští umělci (Bohumil Kubišta, Emil Filla, Josef Čapek, Otto Gutfreund), kteří si z pobytu v Paříži odnesli inspiraci kubistickými díly Pabla Picassa a George Braqua. Historik umění Vincenc Kramář pak dovezl do Čech kolekci obrazů těchto dvou umělců, jejichž tvorba výrazně ovlivnila české umělecké klima.

Významnými představiteli českého architektonického kubismu jsou především Pavel Janák a Vlastislav Hofman. Fasády kubistických staveb na rozdíl od vertikál a pravých úhlů moderny zdůrazňují všemožně zkosené tvary, jehlance, ostré úhly a šikmé plochy. Lze říci, že se jedná o jiný výrazový prostředek nahrazující ornamentální dekor secese. Všechny tyto krystalické jehlance a pyramidy vyjadřují aktivitu lidského ducha a jeho schopnost umělecky přetvářet hmotu.⁸

Zejména Pavel Janák se nechal inspirovat Picassovým analytickým kubismem, po jehož vzoru rozkládal objekty na zkosené plochy a uplatnil je v prostoru. Podobně uplatňoval ideu kubismu ve své architektonické tvorbě Josef Gočár, např. v návrhu kubistického obchodního domu **U Černé Matky Boží** v Celetné ulici v Praze (1911 - 1912), v němž dnes najdeme Muzeum českého kubismu a originální kubistickou kavárnu. Inspirací vychází tato stavba z klasického empíru. Jinou významnou kubistickou stavbou tohoto architekta je lázeňský dům v Lázních Bohdaneč (J. Gočár 1911 - 1912).

Nejvýraznějšími kubistickými stavbami jsou **kubistické obytné domy** architekta Josefa Chochola např. na Rašínově nábřeží v Praze (1912 - 1913) nebo v Neklanově a Libušině ulici pod Vyšehradem (1913 - 14). U těchto staveb můžeme kromě architektonické snahy ovládnout hmotu zaznamenat i důmyslnou práci s optickým působením geometrických tvarů a jejich ploch.

Kubistické motivy se objevují i na portálu **domu Diamant** v Praze ve Spálené ulici (E. Králíček 1910 - 1912) i na baldachýnu kryjícím sochu sv. Jana Nepomuckého v sousedství (M. Blecha 1912). Významný kubistický detail umístěný ve veřejném prostoru reprezentuje známý sloup s **pouliční lucernou arch. Emila Králíčka** umístěný na Jungmannově náměstí v Praze (1913).

V souvislosti s architekturou kubismu se prosazuje snaha o jednotné řešení kubistického interiéru, v němž se uplatňují vysoce vyspělé umělecké řemeslné výrobky, především nábytek, ale i keramika, textil, tapety, stejně hodnotné a originální, jako kubistická architektura samotná.

9.1 Obloučkový kubismus, rondokubismus, národní sloh

Po první světové válce se kubistická architektura proměňuje v tzv. rondokubismus, též obloučkový kubismus zvaný též národní sloh (nebo sloh Legiobanky). Průčelí a fasády domů jsou zdobeny ne již pouze krystalickými šikmými plochami, ale navíc také plastickými ornamenty a sochařskými doplňky. Stavby jsou velmi členité, na fasádách se uplatňují římsy, pilastry a atiky, typická je též výrazná barevnost.

Příkladem obloučkového kubismu je především stavba **Legiobanky** v Praze v ulici Na Poříčí (arch. J. Gočár 1921 - 1923) s reliéfním vlysem od Jana Štursy a vstupním portálem s plastikami Otto Gutfreunda. Raný rondokubismus představuje též krematorium v Pardubicích (arch. P. Janák 1923) s interiérem od Františka

⁸ Viz ŠVÁCHA, R. 1995, s. 107.

Kysely a další specifickou stavbou v tomto stylu je **Palác Adria** v Praze na rohu Jungmannovy ulice a Národní třídy (arch. Pavel Janák, Josef Zasche 1922 - 1925).

10. Funkcionalismus, konstruktivismus

V době těsně po první světové válce se na principech předválečné moderny rozvíjí nová, moderní architektura, která se definitivně oprošťuje od veškerých historických prvků. Ornament je zásadně odmítán, hlavní průčelí budov je členěno pouze okny a balkóny, důraz je kladen na konstrukci stavby.

Převládá přesvědčení, že forma stavby je určována její konstrukcí (konstruktivismus), že určující pro stavbu je její funkce, její účel harmonicky propojený s výtvarným vyjádřením. Forma je podřízena funkci, je jejím výrazem (funkcionalismus).

Zvýšená pozornost je tedy zaměřena na účelné využití stavby, využívány jsou moderní stavební materiály, především železobeton, kovové konstrukce a sklo. Česká moderní architektura v tomto období dosahuje mezinárodního uznání, zaujímá přední místo v Evropě. Řada staveb vzniklých v tomto období dodnes patří k tomu nejdokonalejšímu, čeho bylo na poli architektury dosaženo v celosvětovém měřítku.

Jedním z hlavních tvůrců konstruktivismu u nás je Josef Gočár, jehož činnost se soustředila na výstavbu "nového" Hradce Králové, kde navrhl celou řadu veřejných budov. V Praze pak projektoval zejména **kostel sv. Václava ve Vršovicích**, stupňovitě uspořádanou stavbu s polokruhovým kněžištěm a vysokou štíhlou věží (1929 - 1930). Jednou z nejtypičtějších staveb českého funkcionálního je stavba **Veletržního paláce** v Praze (arch. Josef Fuchs a Oldřich Tyl 1924 - 1928), v němž se dnes nachází sbírka moderního umění Národní galerie. Další stavbou, která se stala příznačnou pro funkcionalistickou architekturu, je elegantní pražský obchodní dům **Bílá labuť** v ulici Na Poříčí (arch. Josef Kittrich, Josef Hrubý 1937 - 1939), jehož čelní fasáda je tvořena čtvercovými skleněnými plochami.

Mimo Prahu jmenujme alespoň **hotel Avion v Brně** (arch. Bohuslav Fuchs 1927 - 1928) a specifickou architekturu **Bat'ova Zlína** vznikající pod dohledem samotného tvůrce funkcionálního architekta Le Corbusiera. Zde se uplatnily zejména návrhy arch. Vladimíra Karfíka.

Především se však musíme zmínit o pozoruhodné vile **Tugendhat v Brně** architekta Ludwiga Miese van der Rohe (1929 - 1930), která pro své originální řešení vnějšího i vnitřního prostoru byla zapsána na seznam kulturních památek UNESCO. Další pozoruhodná vila ve stylu funkcionálního - **Müllerova vila** byla navržena architektem Adolfem Loosem v Praze-Střešovicích (1928 - 1930).

Připomeňme, že Adolf Loos je spojen s Libercem několika lety svého studia na zdejší průmyslové škole stavební, proto je mu věnován pozapomenutý pomník (ak. soch. Jiří Seifert) ve tvaru betonové plastiky před budovou "H" Technické univerzity na Voroněžské ulici.

10.1 Novoklasicismus - Josip Plečnik

Samostatnou kapitolu v meziválečné architektonické tvorbě představuje dílo slovinského architekta Josipa Plečnika (1872 - 1957), kterého si v roce 1920 vybral T. G. Masaryk jako realizátora přestavby Pražského hradu na sídlo prezidenta republiky. Plečnik pak Pražský hrad rekonstruoval až do roku 1934, kdy odešel zpět do slovinské Lublaně. Provedl úpravy zahrad a vyzdobil hrad řadou architektonických detailů, jako byly sloupy, obelisky, pergoly, schodiště, zábradlí apod. moderně pojímajících motivy antické a z pohanského dávnověku.

Ve stejném duchu je vyprojektován Plečnikův katolický kostel Nejsvětějšího srdce Páně na náměstí Jiřího z Poděbrad (1928 - 1932), který se "představuje jako bílá obdélná cela v hnědém glazovaném pouzdře. Mezi vlastním tělesem kostela a nižším přístavkem fary se téměř v celé šíři chrámové lodi vypíná věž s obrovitým kruhovým oknem pro hodiny."⁹

10.2 Meziválečná architektura v Liberci a okolí

Vrcholem moderní meziválečné architektury v Liberci je tzv. **Strossova vila** (dnes Krajská hygienická stanice) pojmenovaná podle libereckého průmyslníka Franze Strosse, který projekt své rodinné vily zadal Thilo Schoderovi z Gery.

Tato pozoruhodná stavba na Husově třídě, která svým tvarem připomíná ponorku a jejíž styl bývá označován jako expresivně konstruktivistický nebo funkcionalistický, byla dokončena v roce 1927. V interiérech byly použity vzácné materiály, různobarevné mramory a exotická dřeva. Vestavěné fragmenty dřevěného nábytku (jejichž styl lze označit jako Art Deco) a mramorové obložení se částečně dochovaly do dnešní doby. Stavbu a její působení umocňovala rozlehlá zahrada svažující se v jižní části k liberecké přehradě. "Svémi rozložitými terasami a výraznými římsami zdůrazňujícími horizontalitu, připomíná Strossova vila některé stavby amerického architekta F. L. Wrighta."¹⁰ Objekt sloužil Strossově rodině do roku 1937, kdy majitel vzhledem ke svému židovskému původu uprchl před nastupujícím nacismem do Argentiny.

Další pozoruhodnou libereckou stavbou vzniklou ve stejné době je první liberecký mrakodrap - osmipodlažní palác vídeňské pojišťovny Donau Concordia - dnes **palác Dunaj** na Soukenném náměstí. Budova funkcionalistického vzhledu členěná do tří křídel a dokončená v roce 1928 vtiskla celému prostoru specifický ráz. Jejím autorem je architekt Adolf Foehr.

Jako protipól této stavby vyrostl v roce 1929 na místě bývalého městského mlýna na západní straně Soukenného náměstí **dům s kavárnou Nisa**. Jednalo se o devítipodlažní budovu zamýšlenou jako administrativní sídlo, později obytnou budovu s kavárnou v přízemí a s ateliéry v podkroví. Stavba byla realizována podle návrhu Franze Lehmana, nosná konstrukce je železobetonová a plášť je obložen kvádry z liberecké žuly. Jedním z mála prvků zmírňujících strohost stavby jsou průchody v přízemí a lodžie v posledních dvou podlažích.¹¹

Prostor Soukenného náměstí byl dotvořen, když na počátku třicátých let (1931 - 1932) vybudovala firma Baťa svůj obchodní dům při ústí Pražské ulice do tohoto náměstí. Tento devítipodlažní obchodní dům ze skla, železobetonu a oceli se vyznačuje nápadnou architekturou příznačnou pro většinu Baťových obchodních domů postavených nejen v různých českých městech, ale po celém světě. "**Baťův obchodní dům v Liberci** je typickou ukázkou konstruktivisticko-funcionalistické architektury, silně ovlivněné pracemi francouzského architekta Le Corbusiera, jednoho z odborných poradců firmy Baťa. Je nápadný svým zaobleným nárožím, výhodným na silně frekventovaném místě."¹²

V dnešní Rumunské ulici vyprojektoval liberecký architekt Max Kühn administrativní centrum a obytný dům s kinem pro 263 diváků, v suterénu pro italskou pojišťovnu Adriatica z Terstu. Šestipodlažní stavba byla dokončena v roce 1932 a podle svého zadavatele dodnes nese název **palác Adria**. V architektonickém

⁹ Viz ŠVÁCHA, R. 1995, s. 184 - 191.

¹⁰ TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří III*. Liberec: Česká beseda 1995, s. 47.

¹¹ Viz TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří II*. Liberec: Česká beseda 1993, s. 36.

¹² Tamtéž, s. 37.

řešení této budovy se uplatňuje důraz na vertikality, čistotu a jednoduchost linií. Hranolovitý kubus stavby dominuje celému okolnímu prostoru.¹³

V roce 1936 vyrostla na hlavní liberecké obchodní třídě, v Pražské ulici, jedinečná funkcionalistická stavba; obchodní dům pražské firmy **Brouk a Babka**, jejíž projekt vypracoval přední funkcionalistický architekt Jan Gillar. Tento šestipodlažní objekt se od pojmenování obchodní dům Jiskra po nákladné rekonstrukci dokončené v r. 2006 vrátil ke svému předválečnému názvu. "Celé průčelí obchodního domu je zasklené, vstup zasunut za výkladními skříněmi. Budova je cennou ukázkou funkcionalistické architektury z období první republiky v Liberci."¹⁴

V **Jablonci nad Nisou** je konstruktivismus zastoupen především budovou **nové radnice** arch. Karla Wintera z let 1930 - 1931 s vysokým řádem sloupů v průčelí, monumentálním vstupním schodištěm a hranolovou věží s rozhlednou. V přízemí objektu byly již od počátku umístěny obchody, kino a restaurace se záměrem využít budovu ke kulturním i komerčním účelům. S vnějším vzhledem stavby korespondují její interiéry s dřevěným obložením a vitrážemi ve stylu Art Deco s geometrickými motivy.¹⁵

Další nepřehlédnutelnou konstruktivistickou stavbou v Jablonci nad Nisou je **kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova**, který na Horním náměstí projektoval arch. Josef Zasche a postaven byl letech 1930 - 1931.

V Jablonci můžeme také obdivovat dvě zachovalé funkcionalistické vily evropského významu, jejichž autorem byl arch. Heinrich Lauterbach. Háskova vila z roku 1931 tvarem připomíná plující parník s dominantním zaobleným oknem. Druhá vila Dr. Schmelowského se může pochlubit téměř kompletně zachovanými detaily původního interiéru.¹⁶

11. Architektura druhé poloviny 20. století

Architektura po druhé světové válce navazuje na předválečné moderní proudy. V popředí zájmu je především bytová a průmyslová výstavba, po níž je největší společenská poptávka. Začínají vznikat první sídliště. Tyto snahy reprezentuje např. Kolektivní dům v Litvínově (arch. V. Hilský - E. Linhart 1946 - 1958). Po roce 1948 v důsledku společenských změn nastupuje u nás v architektuře vlna tzv. socialistického realismu (zvaného hovorově dodnes "sorela"), jejíž vzory jsou přejímány z tehdejšího Sovětského svazu. V tomto pojetí vznikají celá nová města nebo městské čtvrti (Poruba, Havířov, Ostrov nad Ohří) i jednotlivé stavby, např. pražský **hotel Internacionál** v Dejvicích (arch. F. Jeřábek 1952 - 1956).¹⁷ Po roce 1955 se fasády domů oprostují od jakékoliv zdobnosti a všechna města postupně obklopují nové typy obytných bloků - panelová sídliště. Pro architekturu tohoto období je příznačná silná typizace. Stavbou, která v poválečném období vzbudila mezinárodní pozornost, se stala stavba **horského hotelu a televizního vysílače** ve tvaru rotačního hyperboloidu **na vrcholu Ještědu** u Liberce (1966 - 1973), za kterou byl její architekt Karel Hubáček vyznamenán ještě před dokončením stavby v r. 1969 mezinárodní Perretovou cenou za architekturu.

Specifickým polem architektonické tvorby poválečného období byla obnova a rekonstrukce historických památek. Jednalo se např. o rekonstrukci **Betlémské**

¹³ Viz tamtéž, s. 38.

¹⁴ Tamtéž, s. 41.

¹⁵ *Libereckým krajem. Tvář architektury*. Liberec: Liberecký kraj 2004, s. 70 - 71.

¹⁶ *Libereckým krajem. Tvář architektury*. Liberec: Liberecký kraj 2004, s. 74 - 75.

¹⁷ Viz DIVIŠ, M. *Nástin vývoje architektury v českých zemích*. Grafoprint Plus 1999, s. 60.

kaple (arch. J. Fagner 1950) a obnovu prostor Karolina od téhož architekta, pozoruhodná je také rekonstrukce gotického **Emauzského kláštera** v Praze, jehož střecha a věže byly zničeny válečným bombardováním (arch. F. M. Černý 1968). Na světové výstavě v Bruselu vzbudil zájem mezinárodní veřejnosti Československý pavilon (arch. F. Cubr, J. Hrubý 1958), který byl později využit jako restaurace **Bruselský pavilon** v Praze na Letné.

Po roce 1989 získává architektura u nás nové možnosti, jejichž vyjádřením je např. tzv. **Tančící dům** (též Ginger a Fred) v Praze na Rašínově nábřeží (arch. Frank Gehry a Vlado Milunič) příznačný originálním pojetím svého venkovního průčelí v podobě dvou tančících postav.

Liberec se může pochlubit celou řadou velmi zdařilých architektonických počínů z polistopadové éry. Jmenujme například budovu **Základní umělecké školy** ve Frýdlantské ulici z let 1994 - 1995 (arch. E. Janoušek, B. Šonský, P. Švancer a P. Vaněček), která je specifická vnitřním lichoběžníkovým prostorem obehnaným ochozy, z nichž je přístup do učeben. Byla oceněna jako Stavba roku 1995.

Další pozoruhodnou moderní stavbou v Liberci je **Krajská vědecká knihovna** a Židovské kulturní centrum (nazývaná též Stavba smíření) arch. Radima Kousala realizovaná v letech 1995 - 2000, která ocenění Stavba roku získala v roce 2001.

Literatura

Desetiletí soutěže Stavba roku 1993 - 2003. Praha: ABF 2003.

DIVIŠ, M. *Nástin vývoje architektury v českých zemích.* Grafoprint Plus 1999.

Libereckým krajem. Tvář architektury. Liberec: Liberecký kraj 2004.

ŠVÁCHA, R. *Od moderny k funkcionalismu.* Praha: Victoria Publishing 1994. ISBN 80-85605-84-8.

TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří II.* Liberec: Česká beseda 1993.

TECHNIK, S. *Liberecké domy hovoří III.* Liberec: Česká beseda 1995.